

УДК 32.01 (492 + 485)

Дзера М.М., доктор філософії, професор ©*Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***Прокіп А.В.**, к. історичних наук, доцент*Львівської комерційної академії***ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ І ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПАРТІЙ, ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ**

Розглядаються проблеми розвитку партій та партійних систем у Європейському Союзі та Україні, здійснюється спроба їх порівняльної характеристики.

Ключові слова: партії, партійні системи, фінансування партій, організаційна структура партій, демократизація, квазіеліта.

Жодна партія нічого не вартує, якщо вона не ставить собі за мету захоплення влади.

Лев Троцький.

Сучасне політичне життя важко собі уявити без партій. Вони стали неодмінним атрибутом кожного демократичного суспільства.

Мета дослідження – визначити сутність процесів розвитку сучасних політичних партій у країнах Європейського Союзу (ЄС), порівняти ці процеси з процесами партійного будівництва в Україні.

Вивчення ролі політичних партій започаткували такі мислителі, як: Ж.Руссо, Д.Медісон, Е.Берк, М.Вебер, Г.Моска, В.Парето, Д.Брайс, Р.Міхельс, М.Дюверже, Д.Сарторі, П.Меркл, Д. Ла Паломбара, М.Вайнер, Е.Вятр та ін.

В Україні проблематикою, пов'язаною з діяльністю політичних партій займалися такі мислителі як: І.Франко, М.Грушевський, Д.Донцов, В.Липинський та ін. Зокрема, перший президент України, видатний учений М.Грушевський в праці «Підстави Великої України», формулюючи головні засади української демократії, зазначив, що необхідно дбати про зміцнення ідеї української демократичної державності, виховувати громадянство на почуттях обов'язку перед нею, як найвищого стимулу громадського життя, який повинний об'єднати все суспільство, увесь народ в одному національному пориві, перемагаючи партійні різниці й розбіжності там, де розпочинаються основні інтереси Української держави [14].

Значну увагу партійній проблематиці приділяє сучасна українська політологічна думка (це, зокрема, дослідження В.Пічі [9], А.Романюка [10], Ю.Шведи [13], С.Рутара, О.Семківа, О.Гараня [1], Є.Базовкіна, М.Томенка та ін.).

На думку багатьох політологів, політичні партії створюються з метою здобуття та утримання влади, реалізації за допомогою виконавчої, законодавчої

та судової гілок влади своїх програмних завдань. Боротьба за володіння політичною владою є нормальною умовою функціонування політичних партій.

Закон «Про політичні партії в Україні» 2001 р. визначає політичну партію, як «zareєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» (ст.2) [6].

Згідно висновків політологів, сукупність політичних партій, характер їх взаємодії, місце та вплив у політичній системі можна охарактеризувати як партійну систему.

Існують різні класифікації партійних систем, запропоновані відомими вченими-політологами. Це, зокрема: 1) схема М.Дюверже, (за якою партійні системи є однопартійні, двопартійні та багатопартійні). Партійні системи країн ЄС та України згідно схеми М.Дюверже можна в цілому віднести до багатопартійних; 2) класифікація українського вченого Б.Гаврилишина, (за якою партійні системи поділяються на олігархічні, системи противаг (боротьби за владу) і колегіальні (співпраці при владі)). Згідно цієї схеми партійну систему України можна віднести до олігархічного типу, на відміну від партійних систем країн ЄС; 3) схема А.Лейпхарта, (який поділив партійні системи за способом утворення коаліцій на підставі їхнього ставлення до існуючих в суспільстві протиріч: лівоцентриська, правоцентриська, ліво-права, ліво-центр-права). У країнах ЄС існують різноманітні партійні коаліції, як владні так і опозиційні. Наприклад, у Німеччині існують традиційні коаліції соціал-демократів (лівоцентриська) та християнських демократів (правоцентриська).

Найбільш відповідною для характеристики партійних систем країн ЄС, на наш погляд, є семитипова схема італійського політолога Дж.Сарторі, який виокремив: 1) однопартійну (характерна для тоталітарних держав); 2) гегемоністську (передбачає домінування однієї партії та наявність ще кількох партій-сателітів); 3) систему домінування (передбачає в умовах партійної конкуренції перемогу однієї партії на виборах та одноосібне формування нею уряду протягом тривалого часу. Ця партійна система була характерною, наприклад, для Швеції, де в 1932-1976 рр. та в 1982-1991 рр. правила Соціал-демократична та Робітничі партії); 4) двопартійну систему (передбачає почергову участь у формуванні влади двох потужних партій); 5) систему обмеженого плюралізму (передбачає існування партій політичного центру лівої та правої опозиції). Система обмеженого плюралізму залежить від механізму формування уряду і поділяється на однопартійну, двоблокову і мультипартійну. Ця система використовується у багатьох країнах ЄС. Зокрема, для Іспанії характерна однопартійна система обмеженого плюралізму, де уряд формує Соціалістична партія. Для Німеччини характерна двоблокова партійна система обмеженого плюралізму. Уряд у Німеччині формується або блоком соціал-демократів або блоком християнських демократів. Мультипартійна система обмеженого плюралізму характерна для таких країн, як наприклад, Бельгія, Нідерланди; 6) систему поляризованого плюралізму (передбачає наявність багатьох партій, але формування уряду здійснюють тільки декілька з них). У різні роки ця система діяла у Франції та Італії; 7) атомізовану систему (передбачає наявність великої кількості малочисельних та маловпливових

партій). Такий тип партійної системи в цілому ще характерний для сучасної України [9, с.14].

Законодавство країн ЄС зобов'язує, щоб партії будувалися на демократичних принципах, регулярно оприлюднювали основні партійні документи, склад керівництва, відомості про джерела фінансування та використання коштів.

Особливою демократичністю в країнах ЄС вирізняються партії «зелених». Як наголосив дослідник А.Романюк, для «цих партій властива децентралізація партійної структури, рішення приймаються на підставі попередньої внутрішньопартійної дискусії та широкого залучення механізмів безпосередньої демократії» [10, с.239-242].

Якщо порівняти діяльність й проаналізувати причини непопулярності партії «зелених» України (ПЗУ) серед населення, то вони зумовлені, і не в останню чергу, організаційною неефективністю структури цієї партії, яка сьогодні, на жаль, характерна для багатьох українських партій.

У більшості країн ЄС здійснюється державне фінансування партій з метою обмеження можливостей підкупу партійної еліти зацікавленими групами. Існують способи розподілу державних коштів: залежно від кількості голосів, отриманих на виборах (Німеччина, Італія) та від кількості мандатів у парламенті (Данія, Швеція, Фінляндія, Франція).

Практикується і змішаний спосіб (Великобританія, Іспанія). Крім цього, у деяких країнах частина дотацій (в Італії — 15% від загальної суми) розподіляється порівну між усіма партіями в парламенті. В Австрії, Італії, Іспанії крім дотацій, отриманих відповідно до результатів голосування, виділяються спеціальні кошти для парламентських партійних фракцій.

Підтримка з боку держави політичних партій – головна тенденція розвитку сучасного європейського парламентаризму [5].

З поглибленням європейської інтеграції на просторах Євросоюзу формуються транснаціональні партійні блоки, в яких національні партії держав-членів ЄС спільно працюють над втіленням волевиявлення громадян ЄС в життя та впливають на політичні процеси в окремих країнах ЄС [5].

Договір про заснування Європейського Союзу (ст.191) відзначає, що «політичні партії загальноєвропейського рівня важливі, як чинник інтеграції в ЄС. Вони роблять внесок у формування європейської свідомості». У листопаді 2003 р. вперше з'явилася постанова, яка дала визначення поняттю «європейська партія» та сформулювала умови фінансування таких партій з бюджету ЄС.

Європейська партія має бути представлена у парламентських асамблеях щонайменше чверті держав-членів, отримати в цих країнах щонайменше 3% голосів на останніх парламентських виборах і дотримуватись у своїх програмах базових принципів ЄС. Сьогодні діє п'ять європейських партій: Європейська Народна Партія, Партія європейських соціалістів, Європейські ліберали, Європейська партія зелених та Європейський вільний альянс (націоналістичних і регіональних партій) [4, с.12].

Українські політичні партії намагаються брати безпосередню участь у процесах партійного будівництва на загальноєвропейському просторі. Наприклад, до складу Європейської Народної Партії належать такі українські партії як «Батьківщина» та партія «Народний союз Наша Україна» (НУНС).

В Україні діяльність політичних партій, в основному, ґрунтується на Конституції України 1996 р., законі «Про політичні партії в Україні» 2001 р., інших нормативно-правових документах й формально ґрунтується на демократичних засадах, як і в країнах ЄС. Зокрема, Конституція України в ст.36, наголошує, що «громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюється виключно цією Конституцією і законами України» (ст.36 Конституції) [7, с. 28-29].

Як ми вже зазначали, сьгоднішня партійна система України є атомізованою. Такого типу партійної системи уже немає жодна країна ЄС. Станом на 31 березня 2009 р., в Україні офіційно зареєстровано 165 політичних партій й ця цифра постійно збільшується. «Небезпека певного вакууму, - зазначав видатний український політик В.Чорновіл на зорі становлення багатопартійності в Україні, - полягає в тому, що він може бути заповнений дрібними популістськими угрупованнями, які принципово неспроможні на конструктивну роботу, але за допомогою крикливої самореклами в умовах бездіяльності політичних новоутворень здатні перетворитися в певну силу» [1, с.9].

Й справді, сучасні політичні партії в Україні – це «дрібні популістські угруповання». Український політик П.Матвієнко, відзначив, що «в Україні є чимало політичних угруповань, які називають себе партіями, але навіть за назвою не відповідають ідеологічному характеру політичної організації. Чимало таких партій, які вже назвою виражають певні групи продовольчих товарів – чи то фруктів, чи то напоїв, чи то захисту тих або інших груп населення, чи то жіноцтва, чи то вояків і тому подібне» [8, с.22]. Цей політик справедливо вважає, що такі явища не повинні підтримуватися органами юстиції й з ним важко не погодитися, адже сьогодні в Україні офіційно існують такі псевдопартії-близнюки як, наприклад, партія «за Русь єдину», політична партія «Русь єдина», політична партія «Єдина Київська Русь», Всеукраїнська партія жіночих ініціатив, Всеукраїнське політичне об'єднання «Жінки за майбутнє», Жіноча народна партія (об'єднана), Партія «жінки України», Партія захисту пенсіонерів України, Партія пенсіонерів України, Партія освітян України, Всеукраїнська партія миру і єдності, Партія красива Україна та багато інших [12]. Зрозуміти, в чому ж полягає принципова відмінність, наприклад, партії «за Русь єдину» від політичної партії «Русь єдина» чи політичної партії «Єдина Київська Русь», які навіть за назвами особливо не розрізняються, не зможе й спеціаліст, не те що пересічний громадянин.

Ці, та їм подібні «партії» є, по-суті, «віртуальними», адже у них відсутня не тільки ідеологія, а й організаційна та матеріальна основи. Більшість виборців України, напевно, й не здогадуються, що існують вище названі партії. Це швидше «клуби за інтересами» аніж реальні політичні організації. Український

політик, экс-голова парламенту, учасник президентських перегонів 2010 року А.Яценюк, з цього приводу, зазначив, що в Україні «є політичні клуби, є політичні блоки, є надзвичайно харизматичні і успішні політичні лідери, але немає політичної партії. Політичної партії, яка б мала основу. Основа політичної партії не у верхівці піраміди, а в її базисі - це українці, це ті люди, які підтримують ідею. На це треба роки. Думаю, що це не рік і не два, і не три. Але десь протягом десятиліття Україна сформатує реальні, потужні політичні сили» [15].

Аморфність і еkleктичність ідеологічних систем, організаційної структури є істотними рисами сучасних українських партій.

Серйозною проблемою у функціонуванні партійної системи України є також наявність партій вождистського типу. Важливим, у цьому зв'язку є підхід політичних партій в Україні до процесу формування партійних виборчих списків. Цей процес, у більшості провідних українських партій відбувається кулуарно, непрозоро, антидемократично, залежить від симпатій партійних лідерів. Громадськість та рядові члени партій не мають фактичного впливу на процес формування партійних виборчих списків. Відповідно, до парламенту та інших представницьких органів обираються «грошові мішки», лобісти певних бізнес-інтересів або люди, що довели свою особисту відданість партійним вождям. Очевидно, що такі політики будуть, в першу чергу, захищати особисті та вузькопартійні інтереси, а не інтереси держави та народу [14].

Фактична відсутність національної еліти в Україні суттєво впливає на процеси становлення її партійної системи та наближення до європейських стандартів. На цю проблему вже давно звертали увагу провідні українські діячі, зокрема Д.Донцов у праці «До старих богів» пророчо зазначив, що «моральна криза нашої інтелігенції буде ще довго злобою дня для українського громадського життя» [3, с.4]. Відомий український вчений Я.Дашкевич у праці «Номенклатура і еліта» стверджував, що заради становлення повноцінної політичної системи в Україні необхідне «викриття політичних діячів, що живуть не для політики, а з політики, займаються комерціалізацією політичного бізнесу, тобто іншими словами культивують корупцію» [2, с.8]. Квазіеліта, яка сьогодні домінує на політичному олімпі України не здатна до ефективної діяльності у всіх сферах процесу державотворення та становлення повноцінного громадянського суспільства.

Фінансування українських партій сьогодні також не відповідає повною мірою європейським стандартам. Суттєвою проблемою є те, що фінансування партій в Україні, на відміну від країн ЄС, фактично закрите від суспільства, хоча воно й прагне пильно стежити за цим процесом [11]. Як показує досвід виборчих кампаній 2002-2007 рр., провідні українські партії активно використовують всі можливі канали надходження коштів – бюджетні кошти, кошти вітчизняних донорів-олігархів, іноземні фінансові джерела.

Таким чином, можна загалом стверджувати, що українські партії та партійна система України, принципи їх побудови та діяльності ще значно відрізняються від партій та партійних систем країн ЄС. На відміну від політичних партій країн ЄС, українські партії мають слабкий вплив як на формування владних структур, так і на різні сфери розвитку суспільства, є

ідеологічно невизначеними й мають примітивну напівзакриту і тіньову організаційну структуру.

Сучасні українські партії слабо взаємодіють із соціальними групами, у них відсутня стратегія формування власного електорату, вони залежать від виконавчої влади та олігархічних структур й ін.

Щоб подолати ці тенденції, партії та партійна система України повинні розвиватися на основі європейських стандартів, брати за приклад основні принципи партійного будівництва у країнах ЄС. Майбутнє України сьогодні на пряму залежить від розвитку ефективних демократичних інститутів. Тому, щоб відповідати сучасним європейським стандартам й стати важливим елементом демократизації суспільства, партії та партійна система України повинні пройти ще досить складний і тривалий шлях.

Література

1. Гарань О. Убити дракона. З історії Руху та нових партій України. /О.Гарань/. – К.: Либідь, 1993. – 200 с.
2. Дашкевич Я. Номенклатура і еліта // Воля і батьківщина. /Ярослав Дашкевич/. – Львів. – 1997. – Ч.3. – С.5-8.
3. Донцов Д. До старих богів // Націоналіст. /Дмитро Донцов/. – Львів. – 1992. – Ч.2 (VIII). – С.4-6.
4. Європейський Союз. Словник-довідник / ред.М.Марченко. – К.: К.І.С., 2006. – 140 с.
5. Європейський досвід державного фінансування політичних партій: висновки для України // www.niss.gov.ua.
6. Закон про політичні партії в Україні // zakon.rada.gov.ua.
7. Конституція України. – Х.: Фоліо, 2006. – 158 с.
8. Матвієнко П. Як захистити незалежність України. /П.Матвієнко/. – К.: Наукова думка, 2006. – 208 с.
9. Піча В. Політичні партії у політичній системі суспільства. /В.Піча, Б.Стеблич/. – Львів, 1994. – 80 с.
10. Романюк А. Соціополітичний поділ «нової політики» в країнах Західної Європи // Політологічний вісник. /Анатолій Романюк/. – К. – 2007. – №27. – С.239-253.
11. Семенюк Т. Фінансування політичних партій на парламентських виборах // www.politik.org.ua.
12. Список партій України // www.vlada.kiev.ua.
13. Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем. /Юрій Шведа/. – Львів: Тріада плюс, 2004. – 528 с.
14. Щорічне послання Президента України Віктора Ющенка про внутрішнє і зовнішнє становище України // www.prezident.gov.ua.
15. Яценюк А. В Україні немає реальних політичних партій, є тільки політичні клуби за інтересами і дуже харизматичні лідери // <http://www.uatodey.net>.

Стаття надійшла до редакції 8.03.2010